

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Industrialisatie, urbanisatie en de Ieren. Het publieke debat over de sociale kwestie in Engeland, 1830-50

Augusteijn, Joost

Citation

Augusteijn, J. (2003). Industrialisatie, urbanisatie en de Ieren. Het publieke debat over de sociale kwestie in Engeland, 1830-50. *Leidschrift : De Maatschappij Op Stoom*, 18(September), 51-70. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73345>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73345>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Industrialisatie, urbanisatie en de Ieren. Het publieke debat over de sociale kwestie in Engeland, 1830-50

Joost Augusteijn

De Industriële Revolutie wordt altijd sterk geassocieerd met grootschalige urbanisatie. Inderdaad groeiden veel steden, waarvan het inwonertal in de vroegmoderne tijd slechts langzaam was gestegen, in de negentiende eeuw plotseling bijzonder snel en werd deze groei grotendeels door de industrialisatie veroorzaakt.¹ Waar deze urbanisatie plaatsvond, leidde zij vaak tot grote sociale problemen aangezien de bestaande voorzieningen niet toereikend waren om in de behoeften van de nieuwe inwoners te voorzien. Hoewel in heel Engeland het gemiddelde aantal bewoners per huis in de eerste helft van de negentiende eeuw niet toenam, was er in de industriesteden vaak sprake van extreme groei. De armen leefden in sloppenwijken, veelal in donkere en vochtige kelders met gemiddeld vaak maar één kamer beschikbaar per familie. De omstandigheden werden ook snel slechter. In een straat in een typische arbeiderswijk van Londen met 27 huizen was het aantal bewoners tussen 1841 en 1847 toegenomen van 655 naar 1095; dit betekende een gemiddelde van 40 personen per huis en 8 per kamer!² Vooral de sanitaire voorzieningen waren problematisch. Er was, zeker in arbeiderswijken, meestal geen riool, en drinkwater kwam uit een bron of een gemeenschappelijke kraan op straat, die vaak maar enkele uren per dag functioneerde. Het kraanwater kwam bovendien meestal ongezuiverd uit de rivier waar ook de meeste bestaande rioleringen op uitkwamen, met als gevolg dat besmettelijke ziekten een constant verschijnsel waren in deze wijken. Bovendien werd de fysieke weerstand van mensen ondergraven door de extreem lange werkdagen die gemaakt werden, met name door heel jonge kinderen.³ De levensomstandigheden in de industriesteden waren zo schrijnend dat Alexis de Tocqueville na een bezoek aan Manchester stelde dat ‘civilised man is turned back almost into a savage’.

¹ Voor een gedetailleerde behandeling van het verband tussen industrialisatie en urbanisatie tijdens de Industriële Revolutie, zie het artikel van C. Antunes elders in dit nummer.

² M.W. Flinn ed., *Report on the sanitary condition of the labouring population of Gt. Britain* by Edwin Chadwick (Edinburgh 1965) 5.

³ *Ibidem*, 6-14.

Armoede, ziekte en honger waren natuurlijk ook een bekend verschijnsel in de preindustriële samenleving, maar de condities die nu in de industriesteden ontstonden waren in hun geconcentreerde ellende van een geheel nieuwe orde. Desondanks werden deze problemen, buiten de arbeiderswijken zelf, aanvankelijk nauwelijks onderkend. Pas in het tweede kwart van de negentiende eeuw begonnen zij als een nijpende kwestie gezien te worden. Onder invloed van de politieke spanningen rond 1830, een opkomende economische crisis en een grote cholera-epidemie in 1832, werden de hogere klassen in toenemende mate bezorgd over de mogelijke gevolgen van de toestand in de steden. Bovendien waren de armoede en het lijden van de lagere klassen steeds dichterbij de ervaringswereld van de nieuwe middenklassen gekomen en waren zij daarvoor ook gevoeliger geworden. Angst voor een politieke opstand en sociale dislocatie leidde ertoe dat men zich serieus ging afvragen of de maatschappij deze situatie kon overleven. Uiteindelijk leidde dit natuurlijk tot de ideeën van Karl Marx, waarin de ergste angsten van de elite als een wetenschappelijk vaststaand toekomstperspectief werden gepresenteerd. Marx en Friedrich Engels waren echter niet de eersten die zich bewust werden van de problemen geassocieerd met urbanisatie en industrialisatie. Vooral in de jaren '30 en '40 van de negentiende eeuw werden er in Engeland vele onderzoeken gedaan naar de condities van de werkende klassen, en werden de oorzaken van de problemen onderzocht en voorstellen gedaan tot verbetering.

In dit artikel wordt de discussie onder de zogenaamde 'social commentators' geanalyseerd, die in reactie op deze problematiek in de periode 1830-1850 ontstond. Hoe omschreven zij de situatie, wat waren volgens hen de oorzaken van en mogelijke oplossingen voor de problemen, en hoe beïnvloedde deze publieke discussie de rol van de overheid op het sociale vlak? Ik zal me hierbij met name richten op de rol van Ierse migranten, die door de commentatoren als één van de belangrijkste oorzaken van de problemen werden aangewezen. Waarom werden vooral zij uitgezonderd en in hoeverre leidde hun aanwezigheid daadwerkelijk tot problemen?

Het maatschappelijke debat over de sociale kwestie

Ondanks een voortschrijdende industrialisatie was er rond 1800 nog nauwelijks grootschalige urbanisatie opgetreden buiten Londen. Door haar

speciale politieke en economische rol was Londen in 1800 al gegroeid tot een stad met 1,1 miljoen inwoners, maar daarbuiten waren er geen echt grote steden in Groot-Brittannië. Slechts 5% van de bevolking buiten Londen woonde in de 6 steden met meer dan 50.000 inwoners. Manchester en Birmingham, de twee grootste industriesteden, hadden een inwonertal van respectievelijk 95.000 en 71.000. In 1850 werd echter duidelijk dat er een fundamentele verschuiving was opgetreden in het Britse landschap. De totale bevolking van Groot-Brittannië was tussen 1800 en 1850 verdubbeld van 10,5 naar 20,8 miljoen en er waren nu 28 steden met meer dan 50.000 inwoners. Het inwonertal van Birmingham en Manchester was meer dan verdrievoudigd naar respectievelijk 233.000 en 303.000. In dezelfde periode groeide Liverpool, de havenstad van het industriële noorden, van 82.000 via 202.000 in 1831 naar 376.000, en het Schotse Glasgow van 77.000 via 193.000 in 1831 naar 357.000 inwoners in 1851. De nieuwe inwoners waren vooral migranten uit de omliggende districten, maar in Lancashire, Zuid-Schotland en Londen - de belangrijkste centra van de nieuwe industrie - waren het ook heel vaak Ieren.

De trek naar de steden had grote gevolgen voor de levensstijl van de werkende klasse, en al snel bleek dat oude gewoontes niet langer toereikend waren om de problemen van een geurbaniseerde samenleving aan te kunnen. Het gebruik dat vooral bij Ieren sterk ontwikkeld was om *nét* genoeg te werken om te overleven en dan te stoppen, paste niet bij de moderne geïndustrialiseerde werkverhoudingen. Fabrieksarbeiders werden onderworpen aan de disciplinerende klok en aan monotone arbeid. Ook werd men nu vrijwel exclusief afhankelijk van verdiend geld voor het levensonderhoud. Alternatieve bronnen van inkomsten en voedselvoorziening verdwenen, en de sociale afstand tussen arm en rijk in de samenleving werd veel groter waardoor de oude gemeenschapsbanden, die een soort collectieve voorzieningen inhielden, moeilijk te handhaven waren, zeker nu de middenklasse individuele verantwoordelijkheid als het hoogste goed was gaan zien.

De armenzorg zoals die gegeven werd via de *Poor Law*, was geen aantrekkelijk alternatief voor werkloze en zieke arbeiders, aangezien deze wet vooral bedoeld was om de 'mislukkelingen' in de maatschappij te stigmatiseren. Ondanks de afschrikkende werking ervan werd toch altijd minstens 10% van de bevolking als pauper aangemerkt. Vooral de vele ziekten die veroorzaakt werden door de vuile lucht en het besmette water in de grote steden, wierpen vele mensen terug op deze armenvoorziening. In de economisch zeer moeilijke tijden na 1830, toen Groot-Brittannië te

maken kreeg met een groeiende internationale concurrentie en een zwakke afzetmarkt, kwam er bovendien grote druk te staan op de loonontwikkeling. In de jaren '30 viel het inkomen per hoofd van de bevolking voor het eerst sinds 1700 terug, en 1841-1842 bracht de diepste economische crisis van de negentiende eeuw. Als gevolg hiervan was dit in sociaal en politiek opzicht de meest verstoorde periode in de recente Britse geschiedenis.

De stedelijke middenklasse en de arbeiders begonnen zich politiek dan ook steeds meer te roeren. De middenklasse eiste een betere politieke vertegenwoordiging in het parlement en de afschaffing van de zogenaamde *Corn Law*, die door het heffen van hoge invoerrechten op graan de vrijhandel in de weg stond. De onrust die hierdoor ontstond leidde er inderdaad toe dat het kiesstelsel in 1832 ten voordele van de middenklasse werd hervormd en dat de *Corn Law* in 1846 werd afgeschaft. Dankzij een traditie van collectieve actie en organisatie in de semi-geïndustrialiseerde samenleving van het Engeland in de zeventiende en achttiende eeuw waren de geschoolde Engelse arbeiders beter dan hun Ierse en Schotse collega's op de nieuwe industriële verhoudingen voorbereid. Toch was hun verzet tegen het kapitalisme in de reactionaire *Luddieten* en de progressieve *Chartisten*-bewegingen uiteindelijk gedoemd te mislukken. De eisen van de Chartistenbeweging voor betere arbeidsomstandigheden, betere armenzorg en met name stemrecht voor arbeiders werden slechts met angst begroet.⁴ In een artikel in *Blackwood's Edinburgh Magazine* van 1848 werd voorspeld dat de invoering van het kiesrecht voor het hoofd van huishoudens desastreuze gevolgen zou hebben voor de samenleving: 'reducing us all in a few years to the condition of Irish bog-trotters'.⁵

Mede onder invloed van deze bewegingen werden de problemen van de groeiende urbanisatie voor het eerst in brede kring besproken. De beschrijvingen die van de omstandigheden in de arbeiderswijken circuleerden, weerspiegelen de ergste beelden die Charles Dickens heeft geschetst. Huizen, die gebouwd waren op de drassige gronden bij de rivier en waarvan de bewoonde kelders vaak onder de waterspiegel van de belendende rivier lagen, waar menselijke en dierlijke uitwerpselen vrijelijk gedeponeerd werden op de ongeplaveide straten die verder bedekt waren met hopen vuil en stilstaand water. Het geheel werd omzoomd door

⁴ E.J. Hobsbawn, *Industry and Empire* (Baltimore 1969) 75-95.

⁵ 'How to Disarm the Chartists', *Blackwood's Magazine*, Vol. 63 (1848) 665, herdrukt in: *The working classes in the Victorian Age. Debates on the issue from 19th century critical journals* (Westmead en Farnborough 1973).

gigantische fabrieken, die grote pluimen zwarte rook uitbleezen en hun afval op allerlei wijze in deze wijken achterlieten, en daarbovenop kwamen de bestaande (open) riolen ook veelal in deze wijken uit.⁶

Ook in het begin van de negentiende eeuw werd er al over armoede gediscussieerd, maar dat werd toen nog vaak verbonden met de traditionele samenleving. In 1809 publiceerde John Christian Curwen bijvoorbeeld één van de eerste studies naar armoede in de maatschappij onder de titel: *Hints on Agricultural subjects, and on the best means of improving the condition of the labouring classes*. Drie jaar later kwam Patrick Colquhan met een rapport dat al wel alle problemen van de latere jaren besprak, maar deze niet direct met de Industriële Revolutie in verband bracht: *A treatise on indigence; exhibiting a general view of the national resources for productive labour: with propositions for ameliorating the condition of the poor, and improving the moral habits and increasing the comforts of the labouring people, particularly the rising generation; by regulations of political economy, calculated to prevent poverty from descending into indigence, to produce sobriety and industry, to reduce the parochial rates of the kingdom, and generally to promote the happiness and security of the community at large, by the diminution of moral and penal offences, and the future prevention of crimes*.

Veel van de onderzoeken en rapporten die in het begin van de negentiende eeuw gepubliceerd werden, waren vooral kwalitatieve studies die beschrijvingen gaven van incidenten. Hoewel vaak schokkend, konden deze rapporten door de overheid nog makkelijk afgedaan worden met de stelling dat ze niet representatief of atypisch waren. In de jaren '30 groeide het aantal publicaties echter snel en kwamen statistische studies in zwang die veel moeilijker te negeren waren. Deze omslag werd gestimuleerd door levensverzekeringsmaatschappijen, de coöperatieve *friendly societies*⁷ en de *National Debt Office* die hun risico's berekend wilden zien. Weliswaar werd er binnen het wetenschappelijk genootschap de *British Association* een poging gedaan om dit soort statistisch onderzoek naar sociale problemen te onderdrukken, maar dat leidde slechts tot de oprichting in 1834 van wat later de *Royal Statistical Society* zou worden.⁸ Op lokaal niveau was dit soort onderzoek toen al gestart.

⁶ Voor een kleurrijke contemporaine beschrijving zie: J.P. Kay, *The moral and physical condition of the working classes employed in the cotton manufacture in Manchester* (Manchester 1969) 32-37.

⁷ De *friendly societies* waren verenigingen waarin arbeiders gezamenlijk verzekeringen organiseerde tegen ziekte, werkloosheid en begrafenis kosten.

⁸ Flinn, *Report on the sanitary condition*, 26-27.

In 1833 was de *Manchester Statistical Society* opgericht die, ondanks een lidmaatschap van minder dan 40 man, in de eerste 8 jaar van haar bestaan 23 rapporten produceerde en jaarlijks zo'n 8 lezingen hield over sociaal-economische kwesties.⁹ In eerste instantie keek men vooral naar het verband tussen sterftcijfers en levensomstandigheden, waarna men echter steeds bredere aspecten van het leven van de werkende klassen ging bestuderen. De studies van James Phillips Kay zijn hier exemplarisch voor. Zijn ervaring als dokter in Manchester verschafte hem het materiaal voor zijn invloedrijke studie naar de gezondheid van de armen in deze stad. Later ging hij zich ook bezig houden met armoede en onderwijs.¹⁰

In de jaren '30 kwam er zo een breed debat in Engeland over de sociale omstandigheden op gang, dat gevoerd werd via pamfletten, artikelen en lezingen. Niet alleen de situatie in Engeland en Schotland werd onderzocht, ook werden er vergelijkingen gemaakt met andere landen, waaronder Nederland.¹¹ Door deze onderzoeken werd de schokkende positie waarin de werkende klasse in Engeland verkeerde, algemeen bekend. In één van de meest invloedrijke rapporten, geschreven door Edwin Chadwick en gepubliceerd in 1842, werd gesteld dat statistisch onderzoek had uitgewezen dat van elke drie kinderen er één stierf voordat de leeftijd van vijf jaar was bereikt, en onder de arbeiders in Manchester gold dat zelfs voor 57% van de kinderen. Het verschil in levensverwachting voor verschillende sociaal-economische groepen was ook significant. De gemiddelde levensverwachting voor arbeiders in Liverpool was 15 jaar, terwijl de hogere klassen gemiddeld 35 werden en in sommige gegoede straten de levensverwachting zelfs 60 jaar was. Chadwick maakte duidelijk dat sterfte afhankelijk was van de vraag of je in de stad of op het platteland woonde, in welke straat je woonde, en van welke sociale klasse je deel uitmaakte. Het sterftcijfer, vooral onder kinderen, was het hoogst voor

⁹ T.S. Ashton, *Economic and social investigations in Manchester, 1833-1933. A centenary history of the Manchester Statistical Society* (Hassocks 1977) 1, appendices.

¹⁰ Kay, *Moral and physical condition*, voorwoord.

¹¹ Geo. Nicholls, *Third report of Geo. Nicholls containing the result of an inquiry into the condition of the labouring classes and the provision for the relief of the poor in Holland and Belgium* (Londen 1838); Nassau William Senior, *Statement of the provision for the poor, and of the condition of the labouring classes, in a considerable portion of America and Europe* (Londen 1835). Gelijksortige onderzoeken naar de positie van arbeiders werden ook gedaan in andere landen waaronder Nederland en de VS: S. Blaupot ten Cate, *Verlag van Algemeene Vereeniging tegen het Pauperisme bij de Arbeidende Klassen van de Minder Gegoeden Stand* (Groningen 1851-1862); Henry Charles Carey, *Essay on the rate of wages: with an examination of the causes of the differences in the condition of the labouring population throughout the world* (Philadelphia 1835).

arbeiders uit de snel groeiende industriesteden in Lancashire. Dit kwam vooral door besmettelijke ziekten en problemen met de luchtwegen. In totaal claimde Chadwick een sterftecijfer van 56.461 in 1838 als gevolg van in hoge mate te voorkomen besmettelijke ziekten, in vergelijking tot een jaarlijkse sterfte door ouderdom van 35.564 en door geweld van 12.055.¹² Een andere commentator erkende dat de steden zo ongezond waren dat de lokale bevolking zichzelf nauwelijks reproduceerde.¹³

De commentatoren stelden dat het afbreken van de bestaande gemeenschapsbanden en de inadequate voorzieningen voor behoeftigen een grootscheepse sociale ontwrichting hadden veroorzaakt.¹⁴ In 1844 beweerde één van hen, dat sinds 1805 de bevolking van het Verenigd Koninkrijk met 65% was toegenomen, maar dat het aantal misdaden in Engeland met 700% was gestegen en in Schotland zelfs met 3600%. Hij liet zien dat per hoofd van de bevolking verreweg de meeste misdaden begaan werden in dichtbevolkte industriesteden. Dit was volgens hem niet het gevolg van de wijze van productie, maar eerder van de manier waarop de bevolking in de steden was samengebracht, met name door de immigratie vanuit Ierland, Zuid-Engeland en de Schotse Hooglanden. Deze migranten waren niet gewend aan het hebben van geld wat zij vooral aan drank besteedden, met alle gevolgen van dien. Bovendien weet hij de toename van misdaad aan de afwezigheid van sociale controle door de gemeenschap, de slechte invloed van stakingen, en aan het bestaan van vrouwen- en kinderarbeid. Hierdoor zou men de controle over het gedrag van vrouwen verliezen en bovendien verkregen zij zo niet de kennis die ze nodig hadden als moeder en echtgenote. De belangrijkste kwalijke invloed ging volgens hem echter uit van de armoede, vooral onder de grote aantallen weduwen.¹⁵

Het werd algemeen aanvaard dat de onrust en de sociale problemen van de jaren '30 en '40 veroorzaakt werden door de problemen in de stedelijke samenleving. De commentatoren zagen als oplossing het bouwen van scholen en kerken, het stimuleren van emigratie naar de nieuwe wereld, en het aanleren van zelfbeheersing, geduld, hard werken, spaarzaamheid, en religieuze beleving door de arbeiders. Er was veel debat en onenigheid over mogelijke politieke oplossingen. De voorstellen die gedaan werden liepen

¹² Flinn, *Report on the sanitary condition*, 219-229.

¹³ 'Causes of the increase of crime', *Blackwood's Magazine*, Vol. 56 (1844) 1-14, herdrukt in: *The working classes in the Victorian Age*.

¹⁴ *The working classes in the Victorian Age*, Introductie.

¹⁵ 'Causes of the increase of crime', 1-14.

uiteen van een hernieuwd aristocratisch paternalisme tot totale vrije werking van de markt.¹⁶ Een enkeling ging zover om het vormen van coöperatieven door arbeiders, die dan in eigen beheer moesten gaan produceren, te propageren.¹⁷

De invloed van de Ierse migranten

Het ontstaan van bovenstaande problematiek werd door veel commentatoren toegeschreven aan de grote toestroom van Ierse immigranten, die de extreem slechte omstandigheden in Ierland in de negentiende eeuw ontvluchtten.¹⁸ Karl Marx stelde in 1855 met enig sardonisch genoegen vast dat: 'Ireland has revenged herself upon England, socially-by bestowing an Irish quarter on every English industrial maritime or commercial town of any size.'¹⁹ Vooral in Lancashire en Schotland was deze groep immigranten heel groot. In Liverpool en Manchester was 20 tot 33% van de bevolking in 1841 Iers. Bevrijd van de beperkende omstandigheden in Ierland, waren deze mensen bereid om de slechtste en zwaarste baantjes aan te nemen die door de Engelsen veelal genegeerd werden.²⁰ In de onderzoeken werd als gevolg hiervan een scherp onderscheid gemaakt tussen de vermogens van de lokale arbeiders voor regulier, monotoon maar geschoold werk, en de sterke, enthousiaste maar snel afgeleide Ierse arbeider. De conclusie van een onderzoek naar de omstandigheden van de Ieren in Groot-Brittannië is wat dit betreft veelzeggend:

The Irish emigration into Britain is an example of a less civilized population spreading themselves, as a kind of substratum, beneath a more civilized community; and, without excelling in any branch of

¹⁶ Goldstrom, *The working classes*, Introductie.

¹⁷ Henry McCormac, *On the best means of improving the moral and physical condition of the working classes* (Londen 1830) 21, herdrukt in: *Cooperation and the working class* (New York 1972).

¹⁸ *Third Report of the Commissioners for Inquiring into the Condition of the Poorer Classes in Ireland* (1836).

¹⁹ Geciteerd in: Graham Davis, *The Irish in Britain 1815-1914* (Dublin 1991) 51.

²⁰ E.P. Thompson, *The making of the English working class* (Harmondsworth 1968) 473-475.

industry, obtaining possession of all the lowest departments of manual labour.²¹

Ook Friedrich Engels zag de Ieren als onderontwikkeld:²²

These people having grown up almost without civilisation, accustomed from youth to every sort of privation, rough intemperate, and improvident, bring all their brutal habits with them among a class of the English population which has, in truth, little inducement to cultivate education and morality.

Hij schetste een heel kritisch beeld van de manier waarop de Ieren leefden en van de levensstandaard die zij accepteerden:

The worst dwellings are good enough for them; their clothing causes them little trouble, so long as it holds together by a single thread; shoes they know not; their food consists of potatoes only; whatever they earn beyond these needs they spend upon drink. What does such a race want with high wages? (...) The Milesian [term voor een Ier] deposits all garbage and filth before his house door here, as he was accustomed to do at home, and so accumulates the pools and dirt-heaps which disfigure the working-people's quarters and poison the air. He builds a pig-sty against the house wall as he did at home, and if he is prevented from doing this, he lets the pig sleep in the room with himself. (...) he eats and sleeps with it, his children play with it, ride upon it, roll in the dirt with it, as any one may see a thousand times repeated in all the great towns of England. The filth and comfortlessness that prevail in the houses themselves it is impossible to describe. The Irishman is unaccustomed to the presence of furniture; a heap of straw, a few rags, utterly beyond use as clothing, suffice for his nightly couch. A piece of wood, a broken chair, an old chest for a table more he needs not; a tea-kettle, a few pots and dishes, equip his kitchen, which is also his sleeping and living room. When he is in want of fuel, everything combustible within his reach, chairs, door-posts, mouldings, flooring, finds its way up the chimney.

²¹ *Report on the state of the Irish poor in Great Britain* (1836), geciteerd in: Thompson, *The making*, 476.

²² Frederick Engels, *The condition of the working-class in England in 1844* (Londen 1892) 90-93. Zie ook: Kay, *Moral and physical condition*, 32.

Vooral de veronderstelde kwalijke effecten van het gedrag van de Ieren op de Engelse arbeiders was een grote bron van zorg. Engels sloot zich in grote lijnen aan bij de opinie van James Kay, dat de Ieren het inkomen en de moraal van met name de ongeschoolde Engelse arbeiders naar beneden haalden. In Kay's beschrijving van de situatie in Manchester in het begin van de jaren '30, toen de stad zelf vooral bewoond werd door arme arbeiders en winkeliers, wordt een zeer alarmerend beeld geschetst van de recente ontwikkelingen dat de angsten van de midden en hogere klassen goed weergeeft:

Those districts where the poor dwell are of very recent origin. The rapid growth of the cotton industry has attracted hither operatives from every part of the kingdom, and Ireland has poured forth the most destitute of her hordes to supply the constantly increasing demand for labour. This immigration has been, in one important respect, a serious evil. The Irish have taught the labouring classes of this country a pernicious lesson. The system of cottier farming, the demoralization and barbarism of the people, and the general use of the potato as the chief article of food, have encouraged the population in Ireland more rapidly than the *available* means of subsistence have been increased. Debased alike by ignorance and pauperism, they have discovered, with the savage, what is the minimum of the means of life, upon which existence may be prolonged. The paucity of the amount of means and comfort *necessary for the mere support of life*, is not known by a more civilised population, and this secret has been taught the labourers of this country by the Irish. As competition and the restrictions and burdens of trade diminished the profits of capital, and consequently reduced the price of labour, the contagious example of ignorance and a barbarous disregard of forethought and economy, exhibited by the Irish, spread. The colonization of savage tribes has ever been attended with effects on civilization as fatal as those which have marked the progress of the sand flood over the fertile plains of Egypt. Instructed in the fatal secret of subsisting on what is barely necessary to life – yielding partly to necessity, and partly to example, - the labouring classes have ceased to entertain a laudable pride in furnishing their houses, and in multiplying the decent comforts which minister to happiness. What is superfluous to the mere exigencies of nature, is too often expended at the tavern; and for the provision of old age and infirmity, they too

frequently trust either to charity, to the support of their children, or to the protection of the poor laws.²³

In tegenstelling tot Kay gaf Engels de maatschappij de schuld voor de problemen met de Ieren, omdat deze hen geen alternatief bood.

Veel werkgevers ervoeren de komst van de goedkope Ierse arbeidskrachten als positief, maar hun veelvuldige dronkenschap, gewelddadige gedrag en hun gebrek aan financiële planning voor de toekomst werd zeer negatief gewaardeerd, vooral vanwege de veronderstelde kwalijke effecten op de Engelse arbeiders. Ook het gebrek aan respect voor de wet, de afwezigheid van schaamte over criminele vervolgingen en hun bereidheid om gezamenlijk actie te voeren tegen slechte werkgevers en huisbazen en gebruik te maken van hun geheime organisaties, maakte het moeilijk voor de autoriteiten om greep te krijgen op de Ieren:

In order to apprehend one Irishman in the Irish parts of the town, we are forced to take from ten or twenty, or even more, watchmen. The whole neighbourhood turn out with weapons; even women, half-naked, carrying brickbats and stones for the men to throw. A man will resist, fighting and struggling, in order to gain time till his friends collect for a rescue.²⁴

Kay zag grote gevaren in een verdergaande verarming van de ongeschoolde arbeiders, met een steeds grotere groep armen die zich snel zou vermenigvuldigen en afhankelijk van de *Poor Law* zou worden: 'They would drag on an unhappy existence, vibrating between the pangs of hunger and the delirium of dissipation-alternately exhausted by severe and oppressive toil, or enervated by supine sloth.'²⁵ Volgens hem waren Ieren disproportioneel afhankelijk van de *Poor Law*. In Manchester waren er bijvoorbeeld in 1830-1831 in totaal 321.172 gevallen van steunverlening; hiervan waren 67.700 voor Ieren. Verder associeerde hij hen ook nog met een ondermaatse kerkgang, overmatig drankgebruik - door te wijzen op het grote aantal cafés in de armste wijken - en met de misdaad.²⁶ In een studie uit 1841 werd gesteld dat de toevloed van 'savage and uneducated Irish' in

²³ Kay, *Moral and physical condition*, 20-22.

²⁴ *First Report of the Constabulary Commissioners* (1839), geciteerd in: Thompson, *The making*, 477.

²⁵ Kay, *Moral and physical condition*, 81.

²⁶ *Ibidem*, 52-67.

Glasgow een grote groei in het aantal ongeschoolde misdadigers met zich mee had gebracht.²⁷ De Ieren werden tevens vaak verantwoordelijk gehouden voor de verspreiding van besmettelijke ziekten: ‘The Irish in Birmingham are the very pests of Society (...) they generate disease’.²⁸ De President van de Manchester Statistical Society stelde in zijn presidentiële rede van 1850 de Ieren verantwoordelijk voor de verspreiding van tyfus in 1847: ‘its dissemination and virulence were co-extensive, not with the prevalence of nuisances, but rather with the current of Irish immigration’.²⁹

Voor de meeste commentatoren wogen de voordelen voor de industrie van de goedkope Ierse arbeidskrachten niet op tegen de sociale en economische nadelen die zij met zich meebrachten. Feitelijk, zo stelde Kay, konden de Ieren alleen goedkoop zijn door hun immorele en barbaarse levensstijl, en juist die was economisch op de lange duur niet profijtelijk, vooral door hun lage consumptiepatroon. Hij realiseerde zich echter dat je de gewoonten van de Ieren niet per wet kon veranderen, en ook de armoede in Ierland zelf kon je niet zomaar opheffen:

[T]o attempt the removal of their misery, by a constant supply of their wants, would be to offer direct encouragement to idleness, improvidence, and dissipation. It would ultimately render every individual dependent on the State, and change Ireland into a vast infirmary.

Zijn oplossing voor het probleem van de Ieren was emigratie voorkomen via het creëren van werk in Ierland zelf.³⁰

In het algemeen dacht men dus dat Ieren in grote aantallen bij elkaar leefden, dat ze arm en ziek waren en in zeer slechte omstandigheden leefden, dat ze meestal dronken waren en vaak werkloos. Ieren werden verantwoordelijk gehouden voor een algemene verlaging van de lonen, de corrumpering van de lokale arbeiders, verhoogde ongelijkheid en het brengen van ziekten. Aan de positieve kant dacht men dat het aanbod van goedkope arbeiders de Industriële Revolutie mogelijk had gemaakt. De

²⁷ ‘Social and moral condition of the manufacturing district in Scotland’, *Blackwood’s Magazine*, Vol. 50 (1841) 667, herdrukt in: *The working classes in the Victorian Age*.

²⁸ Getuige voor de Irish Poor Inquiry van 1836, geciteerd in: Flinn, *Report on the sanitary condition*, 15.

²⁹ Ashton, *Economic and social investigations in Manchester, 1833-1933*, 53.

³⁰ Kay, *Moral and physical condition*, 82-84.

vraag is echter in hoeverre de problemen van de industrialiserende en urbaniserende samenleving van het tweede kwart van de negentiende eeuw daadwerkelijk door de Ieren werden veroorzaakt.

Ten tijde van de eerste accurate volkstelling van 1841 leefden er al 415.725 in Ierland geboren personen in Groot-Brittannië. Mede als gevolg van de hongersnood in Ierland steeg dit aantal in het decennium daarna tot 727.326, waarvan 519.959 in Engeland en Wales. Toch maakten de Ieren toen slechts 3,5% van de totale bevolking uit. In bepaalde gebieden vond men wel grote concentraties Ieren, met name in de grote steden van Zuid-Schotland, Lancashire, Zuid-Wales en Londen. Zelfs daar waren de Ieren echter slechts verantwoordelijk voor een deel van de groei in de stedelijke bevolking. Tussen 1841 en 1851 groeide het inwonertal van Londen met 414.000, waarvan slechts 34.548 Iers waren. De meeste invloed had Ierse immigratie in Liverpool en Manchester, waar Ieren verantwoordelijk waren voor respectievelijk 38,2% en 33% van de groei. In 1851 bereikte het percentage Ieren in de bevolking van Liverpool een piek van 22,29%; in Manchester was toen 13,08% van de bevolking Iers en in Londen 4,6%. In werkelijkheid waren Ieren dus slechts in beperkte mate verantwoordelijk voor de bevolkingsgroei in de steden.³¹

Voor 1851 leefden Ieren inderdaad - vaker dan de autochtone bevolking - met grotere aantallen in één huis, vaker in kelders en in achteraf straatjes, en hadden ze grotere families en meer inwonende huisgenoten. Dit beeld geldt echter slechts voor een klein deel van de Ieren. Minder dan de helft van de Ieren in Engeland woonde in typisch arme wijken, en zelfs in die arme wijken waren ze altijd minder dan 50% van de bevolking. Ze leefden dus in alle delen van de stad, op alle sociale niveaus en altijd gemengd met de lokale bevolking.³² De concentratie van Ieren in zogenaamde *Irish Towns* die in sommige steden optrad, was een normaal gevolg van migratie. De meeste inwoners van deze wijken verkeerden slechts tijdelijk in deze omstandigheden, omdat ze al snel vertrokken naar andere wijken, steden of naar de Verenigde Staten.

In een studie naar de invloed van Ierse immigratie op Engeland heeft Jeffrey Williamson duidelijk gemaakt dat deze geen significante gevolgen heeft gehad voor de hoogte van lonen, de verschillen tussen arm en rijk, noch voor het mogelijk maken van de Industriële Revolutie in het algemeen. Het enige verschil dat de komst van de Ieren daadwerkelijk

³¹ Davis, *The Irish*, 53-55.

³² *Ibidem*, 56-63.

maakte was dat migratie van het Engelse platteland naar de steden verminderde.³³ Dat de Ieren toch als oorzaak van de sociale problemen in de crisisjaren van 1830-1848 werden gezien, was een gevolg van het feit dat het eenvoudigweg makkelijker was om iets tegen de Ieren te doen dan tegen de problemen die gepaard gingen met de zeer snelle industrialisatie en urbanisatie. Ze waren bovendien makkelijk te identificeren door hun afwijkende religie, leefgewoonten en taal. De associatie van Ieren met sociale problemen had uiteindelijk meer te maken met de sociaal-economische positie waarin zij verkeerden dan met een predispositie voor dit soort problemen. Arbeiders waren gemiddeld genomen armer en daardoor vaker ziek en kwamen ook vaker in aanraking met justitie. Voor Ieren werd dit versterkt door de anti-Ierse vooroordelen in het justitiële apparaat. Bovendien hadden Ieren, zoals zelfs Ierse commentatoren ook erkenden, een achterstand in opleiding en kennis.³⁴

In de periode na 1850 verminderden de spanningen in de maatschappij sterk en waren er steeds minder klachten over de Ieren, die dus blijkbaar niet inherent een probleem vormden. Allereerst vond er in de decennia na de afschaffing van de *Corn Law* in 1846 een ongekende economische groei plaats, die gepaard ging met een sterke welvaarts groei waar - eigenlijk voor het eerst sinds het begin van de Industriële Revolutie - de arbeiders ook in meedeelden. De arbeiderslonen stegen in de periode 1850-1875 met 50% terwijl de prijzen slechts met 20% omhoog gingen.³⁵ Ook kwamen er geleidelijk minder Ieren naar Groot-Brittannië, terwijl de steden wel sterk bleven groeien. Tussen 1851 en 1875 kwamen er nog ongeveer 810.000 Ieren binnen, maar in het laatste kwart van de eeuw waren dat er slechts 185.000. Zij verspreidden zich ook sneller, waardoor in 1871 meer dan 40% van de Ieren buiten de 63 grootste steden van Groot-Brittannië leefden en er minder sprake was van overmatige concentraties.³⁶ De laagste rangen in de maatschappij werden ook in toenemende mate gevuld door nieuwe immigranten uit continentaal Europa en de koloniën, terwijl de Ieren steeds meer in een sociaal-economische positie gingen verkeren die vergelijkbaar was met die van de Engelsen.

³³ Jeffrey G. Williamson, 'The impact of the Irish on British labor markets during the Industrial Revolution', *Journal of Economic History*, Vol. XLVI, No. 3 (Sept. 1986) 718-719.

³⁴ McCormac, *On the best means*, 9.

³⁵ Norman Lowe, *Mastering modern British history* (Houndmills 1998) 212-215, 270.

³⁶ Davis, *The Irish*, 53-55.

De rol van de overheid

In de loop van de negentiende eeuw ging de overheid een steeds belangrijker rol bij de verbetering van de werk- en leefomstandigheden van arbeiders spelen. Onder invloed van het publieke debat in het begin van de negentiende eeuw ontstond er een brede beweging, zowel binnen als buiten het parlement, die overheidsregulering propageerde. Vooral mensen als Richard Oastler, een evangelist en leider van een massabeweging voor de afschaffing van kinderarbeid, en een aantal Tory-parlementsleden maakten zich sterk voor overheidsingrijpen. Ook liberale sociale commentatoren als James Kay ondersteunden staatsregulering op het gebied van de woningbouw en sanitaire voorzieningen. Er bestond echter veel weerstand tegen deze plannen. Het idee dat overheidsingrijpen in de economie per definitie slecht is, was wijdverbreid. Ook dachten velen dat de winst van de fabrieken ernstig onder druk zou komen te staan als de werkuren van (kinder-)arbeiders werden beperkt. Men dacht dat juist in de laatste uren van de soms zestienurige werkdagen het moment kwam waarop de winst werd gemaakt. Bij de invoering van een kortere werkdag zouden zo de Britse industriële producten op de wereldmarkt weggeconcurrereerd worden en zou er helemaal geen werk meer zijn, met algehele armoede als gevolg. Ook werd er gesteld dat kinderen ook al lange uren maakten toen ze op het land werkten, en dat het zelfs goed was dat ze lange werkdagen maakten omdat dit ervoor zorgde dat ze niet in de problemen kwamen.³⁷

De regering was dus voorzichtig met ingrijpen. Men hoopte eigenlijk dat - net zoals de industrialisatie 'vanzelf' gekomen was - de oplossing van de problemen zich eveneens vanzelf zou aandienen. Toch waren zelfs klassieke *laissez faire*-economen als Adam Smith en John Stuart Mill bereid om de overheid op bepaalde beleidsterreinen een rol toe te kennen. De invoering van de *Corn Law* in 1815 gaf al aan dat ook de regering niet geheel afkerig was om direct in de economische sfeer in te grijpen. Ook werd de overheid sterk beïnvloed door mensen als Jeremy Bentham, Edwin Chadwick, James Kay en andere sociale commentatoren, alsook door schrijvers, de zogenaamde *Christian Socialists*, humanisten, artsen en vertegenwoordigers van de arbeidersklasse.³⁸ Zoals een van de commentatoren in 1841 opmerkte in een oproep tot meer staatsinterventie in sociale kwesties:

³⁷ Lowe, *Mastering*, 158-159.

³⁸ Flinn, *Report on the sanitary condition*, 38-40.

[T]he experience of the last ten years, and more particularly of the manufacturing districts during that period, is amply sufficient to demonstrate, that the system of leaving every man to take care of himself, and of consigning the removal of the evils of society to the unaided efforts of self-government, are in great degree fallacious.³⁹

Op sociaal vlak was er al wel enige wetgeving. Deze had echter weinig effect. De vraag was nu vooral waar en in welke mate de overheid in moest grijpen en niet of ze dat moest doen. Maar zelfs toen zij uiteindelijk besloot in te grijpen was de regering, door de sterke oppositie uit de machtige kring van industriëlen, pas heel laat in staat om hervormingen daadwerkelijk door te voeren. Bovendien waren deze hervormingen ook nog het resultaat van een compromis met de belangen van industriëlen.

Voor 1833 had het parlement bijvoorbeeld al zes pogingen ondernomen wetgeving in te voeren om de arbeidsomstandigheden in de textielindustrie te verbeteren. De eerste wet stamt uit 1802 en bepaalde dat kinderen die vanuit het armenhuis in de textielindustrie te werk werden gesteld, niet langer dan twaalf uur per dag mochten werken, dat ze per jaar twee stel kleren moesten krijgen en dat er niet meer dan twee kinderen per bed mochten slapen als ze in de fabriek overnachtten. Het probleem met deze wet en de meeste daarop volgende wetten was dat er geen controlerend orgaan of inspectie in het leven werd geroepen om te zorgen dat de wet nageleefd werd. De wet had dan ook nagenoeg geen effect.

In 1819 werd een meer algemene arbeidswet ingevoerd onder invloed van de zeer liberale fabriekseigenaar Robert Owen. Owen had zelf laten zien dat de textielindustrie wel degelijk in staat was om winst maken te combineren met humane leef- en werkomstandigheden. Hij had bij zijn fabriek zijn eigen arbeidersdorpen gebouwd met voorzieningen, inclusief scholen. Deze nieuwe wet, die tijdens de parlementaire behandeling ernstig was vertraagd en afgezwakt, bepaalde uiteindelijk dat kinderen onder negen jaar niet mochten werken en kinderen tussen negen en zestien jaar niet langer dan twaalf uur per dag. Bovendien mocht de laatste groep 's nachts geen arbeid meer verrichten. Ook deze wet gold alleen voor de textielindustrie en kende geen controlerende instantie. Ondanks het falen van de wet in de praktijk, was het principe dat de overheid kon bepalen of

³⁹ 'Social and moral condition of the manufacturing district in Scotland', 672.

ouders hun kinderen lieten werken, nu wel vastgelegd. In 1831 werd de leeftijdsgrens van zestien verhoogd tot achttien.⁴⁰

De eerste effectieve wet werd ingevoerd in 1833. Deze wet was het gevolg van de lobby door de *Ten-Hour Movement*, een beweging opgericht door Richard Oastler, die de invoering van een tienurige werkdag wilde bewerkstelligen. Om dit te bereiken richtten zij allereerst de aandacht op kinderarbeid. De druk die door deze beweging werd genereerd was aanleiding voor het parlement om een commissie onder leiding van Edwin Chadwick in te stellen. Deze commissie had als taak om de omstandigheden waaronder kinderen in de textielindustrie werkten te onderzoeken. Hoewel de commissie tot de conclusie kwam dat kinderen boven de dertien eigenlijk fysiek gelijk waren aan volwassenen, en dus niet beschermd hoefden te worden, werd er naar aanleiding van dit onderzoek wel een wet ingevoerd die de werkdag voor kinderen in de textielindustrie tussen negen en dertien jaar beperkte tot acht uur en twee uur onderwijs, terwijl kinderen tussen veertien en achttien jaar maximaal twaalf uur per dag mochten werken. De belangrijkste innovatie van deze wet was de introductie van vier inspecteurs die de bevoegdheid hadden elke textiel fabriek zonder aankondiging vooraf te betreden.⁴¹

De wet bevredigde de wensen van de Ten-Hour Movement niet echt. Omdat de fabrieken overgingen op een ploegendienst voor kinderen, konden de volwassenen de hele dag doorwerken en vond er geen algemene reductie van de werkdag plaats, zoals men gehoopt had. Ook was het - omdat er in Groot-Brittannië nog geen bevolkingsregister bestond - moeilijk om de leeftijd van een kind vast te stellen, en vrijwel geen enkele fabriekseigenaar zorgde voor onderwijs voor de kinderen in zijn dienst. Werkgevers waren dus zeker in staat om de wet te ontduiken, maar toch was de invloed van de inspecteurs groot. In de eerste vijf jaar dienden zij ongeveer zeshonderd aanklachten per jaar in, waarvan driekwart succesvol was. Na het overlijden van een van de inspecteurs door overwerk in 1836 werd bovendien duidelijk dat vier inspecteurs te weinig waren en werden er meer aangesteld. Het belangrijkste effect op de lange termijn was dat de inspecteurs vanuit hun ervaringen om meer wetgeving gingen vragen en hun rapporten aan de minister van binnenlandse zaken gingen fungeren als propagandamateriaal voor hervormers.⁴²

⁴⁰ Lowe, *Mastering*, 159-160.

⁴¹ Lowe, *Mastering*, 160-161.

⁴² Ibidem, 161.

De wetgeving op het gebied van arbeidsduur in de textielsector was natuurlijk heel beperkt, en deed niets aan de andere problemen geassocieerd met industrialisatie en urbanisatie. Zij werd echter langzamerhand uitgebreid. In de jaren '40 werd voor het eerst de arbeid in de mijnindustrie aan restricties onderworpen. Daarbij ging het met name om een verbod op vrouwenarbeid, dat was geïnspireerd door de veelvuldige naaktheid waarmee het werken in de hete mijnen gepaard ging. In 1850 werd uiteindelijk bepaald dat textiel fabrieken slechts twaalf uur per dag mochten draaien en zodoende werd ook de werktijd voor volwassenen beperkt. Na 1850 werden de werktijden verder verminderd en werden de wetten ook langzaam toepasbaar verklaard op andere industrieën. Toch werkte er in 1907 in Bradford alleen al nog steeds 5000 kinderen onder de dertien in de textielindustrie.⁴³

Op andere terreinen duurde het veel langer voordat de overheid ingreep. Vooral op het vlak van de gezondheid was de vooruitgang heel traag. Dit werd veroorzaakt door de hoge kosten voor de aanleg van riool en waterleidingen in de grote industriële steden. Hoewel het probleem onderkend werd en er lokale initiatieven in de jaren '40 werden ondernomen, ging de centrale overheid voor 1848 niet tot actie over. Toch had met name het eerder besproken rapport van Chadwick uit 1842 over de sanitaire condities van de arbeiders invloed op het debat. Zijn motivatie was onverdacht, omdat het doel van de door hem voorgezeten commissie vooral was de economische kosten van ziekten te verminderen. Deze onderzoekscommissie was opgezet naar aanleiding van de pogingen van de *Poor Law Commission* om ziekten en pauperisme door het opruimen van vuil te voorkomen. De informatie die Chadwick naar voren bracht over de relatie tussen de levensomstandigheden en het sterftecijfer overtuigde zelfs veel strikte laissez faire-aanhangers. Het gevolg was de *Public Health Act* van 1848, waarin lokale overheden het recht kregen om *Boards of Health* te benoemen die gecontroleerd zouden worden door een *General Board of Health*. Het probleem was echter dat het opzetten van zo'n raad niet verplicht was. Zes jaar na de invoering van de wet waren er pas 182 lokale raden ingesteld die slechts twee miljoen mensen bedienden, en waren slechts 13 van hen op grote schaal begonnen met het aanleggen van riolering en waterleiding. Pas in 1866 werden lokale overheden verplicht om de omstandigheden te verbeteren. In 1875 werd de wetgeving op het gebied van de gezondheid geharmoniseerd en kregen lokale overheden ook voor

⁴³ Lowe, *Mastering*, 163-164; Jeremy Black, *A history of the British Isles* (Houndmills 1997) 206.

het eerst het recht om slums met slechte sanitaire voorzieningen op te kopen en te ruimen. Dit werd echter pas weer verplicht gesteld na 1890.⁴⁴

Het echte verbeteren van de sanitaire condities kon pas plaats vinden met een adequate voorziening van (drink-)water. Het kostte Manchester, de eerste lokale overheid die hier in 1847 aan begon, tien jaar om hierin te voorzien, zodat het pas in 1857 mogelijk was om toiletten met een aansluiting op het riool aan te leggen. Hoewel Londen, opgejaagd door de zogenaamde *Great Stink* van 1858, al in 1866 klaar was met haar rioolsysteem, duurde het nog zeker tot 1900 voordat de meeste andere steden Manchester en Londen gevolgd waren. Pas na 1870 zag je dan ook een langzame teruggang in het sterftecijfer en overbevolking optreden.⁴⁵

De pogingen om arbeiders een betere opleiding te geven werden lang geblokkeerd omdat onderwijs niet als overheidstaak werd gezien. Bovendien dacht men dat onderwijs voor arbeiders niet nodig of zelfs gevaarlijk was. Hoewel het tot 1870 zou duren voordat de staat een actieve rol bij het opzetten van scholen ging spelen, gingen met name de Whigs al vanaf 1830 meer geld ter beschikking stellen voor het bouwen ervan. Als lid van een in 1839 ingestelde commissie van het Hogerhuis zorgde James Kay ervoor, dat er inspecteurs werden aangesteld om te controleren hoe het overheidsgeld werd besteed. Dit leidde tot het opzetten van zogenaamde *Teacher Training Colleges*, eerst door Kay zelf en in de jaren '40 door religieuze organisaties, die daarvoor dan weer geld van de overheid ontvingen. Ondanks deze groeiende investeringen kreeg in 1861 nog steeds slechts één op de zeven Britten onderwijs en kon de overgrote meerderheid niet lezen of schrijven. Pas onder de Liberale premier Gladstone verordonneerde de overheid dat alle kinderen onderwijs moesten krijgen, desnoods door het opzetten van staatsscholen.⁴⁶

Conclusie

De met de industrialisatie gepaard gaande urbanisatie leidde tot grootschalige sociale dislocatie in het tweede kwart van de negentiende eeuw. De overheid en de maatschappij in het algemeen hadden geen mechanismen of antwoorden klaar om met deze problemen om te gaan,

⁴⁴ Lowe, *Mastering*, 166-168.

⁴⁵ Lowe, *Mastering*, 168-169.

⁴⁶ *Ibidem*, 169-174.

zeker niet in een periode van economische en politieke crisis. De enorm snelle urbanisatie, met haar opeenhoping van grote groepen recent geïmmigreerde arbeiders, bracht ongekennde problemen aangaande behuizing, sanitaire voorzieningen en gezondheid met zich mee. De dominante ideologie van *laissez faire* zorgde ervoor dat er geen politieke wil aanwezig was om hier iets aan te doen. Feitelijk konden werkgevers, huizenbezitters en lokale overheden in eerste instantie ongehinderd hun gang gaan. De traditionele sociale verbanden en ook de religieuze en onderwijsinstituten waren niet in staat om in de behoeften van arbeiders te voorzien.

De angst voor sociale en politieke onrust onder de stedelijke middenklasse genereerde een publiek debat in de jaren '30, waarbij met name de Ierse immigranten als de oorzaak van de kwalijke ontwikkelingen werden aangemerkt. In werkelijkheid was de problematiek echter niet het resultaat van de komst van de Ieren, maar een direct gevolg van de snelle urbanisatie en industrialisatie waarvan migratie een natuurlijk bijproduct was. Het feit dat Ieren makkelijk te identificeren waren droeg bij aan deze stigmatisering. Aangezien Ierland een integraal onderdeel uitmaakte van het Verenigd Koninkrijk was het echter niet mogelijk om de Ierse migratie een halt toe te roepen. Wel ging de overheid, mede als gevolg van het publieke debat, langzaam een grotere rol in het sociaal-economische leven spelen. Geholpen door de sterke economische groei na 1850 verdwenen uiteindelijk zowel de ergste uitwassen van de urbanisatie als de negatieve kijk op de Ierse immigratie.

Deze positieve veranderingen werden weerspiegeld in de onderwerpen van het publieke debat. De studies die na 1850 verschenen hielden zich steeds minder bezig met de leefomstandigheden van de arbeiders en steeds meer met specifieke zaken als het verbeteren van de kwaliteit van de arbeiderswoningen en hun drinkgedrag, het stimuleren van de spaargedachte en het volgen van onderwijs en het verkrijgen van leesvaardigheid en praktische kennis. Ook propageerde men het naleven van de zondagsrust, een politieke rol voor arbeiders en (al in 1852) het doen van investeringen door arbeiders. Het verdwijnen van de angst voor de arbeiders komt duidelijk naar voren in de publicatie door de 'Society of Arts' in 1857 van een *Collection of illustrations of everyday life for the Working Class* en in Florence Nightingale's *Notes on nursing for the labouring class* uit 1881.